

Андрій Яворський

Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень

У творах поетеси з Північного Підляшшя (Польща) Юстини Королько проаналізовано фонетичні особливості місцевої української говірки, зокрема прокоментовано специфіку рефлексії давніх голосних, відмінності у вживанні приголосних, комбінаторні звукові зміни. З'ясовано специфіку використання авторкою діалектних елементів.

Ключові слова: підляські говірки, голосні фонемі, рефлексії давніх голосних, дифтонги, монофтонги, приголосні фонемі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юстина Королько – молода поетеса з Північного Підляшшя, яка пише місцевою українською говіркою, як і її мама Софія Сачко. Вірші були друковані в часописі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» 1997 р. [12], у двох числах щорічника «Український літературний провулок» – за 2006 р. [11] та 2007 р. [10]. У 2005 р. редакція журналу «Над Бугом і Нарвою» видала збірку її поезій «Між золотом і смертю» [9].

Із літературознавчого погляду творчість Юстини Королько позитивно оцінили Іван Ігнатюк – поет, краєзнавець, діяч Українського суспільно-культурного товариства в Любліні [10, с. 180] та Богдан Столярчук – поет, мистецтвознавець, краєзнавець із Рівного [14]. Якщо перший критик вдався лише до стриманого означення «дуже гарна поезія» [10, с. 180], то Б. Столярчук за матеріалами збірки «Між золотом і смертю» зробив спробу літературного портрета авторки, відзначивши при цьому й колорит її поетичного мовлення: «Насолоджуюся цілшою мелодією цієї мови, яка так щиро летиться з відкритої, молоді душі цієї талановитої поетки... Її вірші окутані теплою і ніжною говіркою, напрочуд лагідні і зрозумілі» [14, с. 33]. З огляду на таку оцінку творчих напрацювань Юстини Королько варто проаналізувати художнє мовлення поетеси, зокрема риси українських говірок Північного Підляшшя в її віршах.

Мета дослідження – простежити в поезії Юстини Королько фонетичні особливості української підляської говірки. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: а) визначити

корпус використаних авторкою діалектних явищ фонетичного рівня; б) систематизувати засвідчені в текстах фонетичні діалектизми і прокоментувати їх із погляду походження; в) простежити місце й функції говіркових елементів у художньому мовленні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Навіть першого поверхового знайомства з віршами Юстини Королько достатньо для припущення, що авторка використовує підляську говірку в ролі літературної мови:

*як туолько розвїднює
виходжу на порог
коб прислухатись
шорохові твоїх крокув
такіх ще далекіх
вростаю в сьвітло і горизонт
кажут мніє
щасьце
і твар ще раз
отпадає мніє за сльозою
в долоні [10, с. 43–44].*

З'ясувати достовірність цієї гіпотези можна шляхом аналізу засвідчених у поетичних текстах говіркових елементів фонетичного рівня. Відомо, що підляські говірки, як і інші говори поліського наріччя, від решти українських діалектів відрізняються найперше специфікою рефлексії етимологічних голосних *o, *e, *ě, *ę, *i, *y. Поезія Юстини Королько виразно відбиває цю специфіку.

В аналізованих текстах спостережено заміну давнього *o в закритих складах новими звуками, якість яких залежить від наголосу. У наголошеній позиції виступає дифтонг [R], який поетеса графічно передає через сполучення літер уо: *туолько* [10, с. 37; 11, с. 117; 12, с. 11], *муой* [10, с. 24; 11, с. 118], *дуом* [10, с. 45; 11, с. 120; 12, с. 11], *буоль* [10, с. 22; 11, с. 121], *куот* [11, с. 120], *куосьць, доруог* [11, с. 117], *в вуодці, слїдуов* [11, с. 119], *слуов* [11, с. 118], *спокуойно* [10, с. 38], *буольш* [10, с. 19], *Буог* [10, с. 25], *нуоч* [10, с. 19; 12, с. 11], *луожко, буок* [10, с. 37], *твуой* [10, с. 41], *злуосьць, нуозно* [10, с. 26], *зо снуов, без снуов* [10, с. 36], *з рукавуов* [10, с. 43], *з зуор* [10, с. 44], *богуов* [10, с. 27], *муоцнуй, нуог, скуончимо* [10, с. 21], *доруог, свуой* [10, с. 28], *гуоркі* [10, с. 40], *гуорша, в такуом* [10, с. 32], *крижуов* [10, с. 33], *гуоць, на луожкові* [12, с. 11] тощо. У кількох випадках за аналогію дифтонг з'явився у відкритому складі: *мнуого* «багато» [10, с. 32] < *тѣного [3, с. 490], *скуора* «шкіра» [10, с. 31] < *skora [5, с. 280]. Одиначними прикладами представлено інші рефлекси наголошеного *o, зокрема

монофтонги [o]: *порог* [10, с. 43], *окна* [10, с. 22, 44], *в голубой* [11, с. 117], [y]: *самобуйствах* [10, с. 37].

Дифтонг [R], зумовлений, мабуть, аналогією до наголошеної позиції, зрідка засвідчено в закритих ненаголошених складах: *в куюнціе* [10, с. 26], *муоцніей, гриешникуов* [10, с. 32], *по сонечной* [11, с. 118]. Значно частіше на місці давнього *o в ненаголошеному новозакритому складі можна помітити монофтонг [o]: *окно* [11, с. 118], *скритосьць* [10, с. 21], *радосьцьою, добраноч* [11, с. 119], *конця* [10, с. 27], *вошла* [12, с. 11], *не познаю* [10, с. 29], зокрема послідовно у префіксі та прийменнику *од (от)*: *одкопаних* [10, с. 19], *одмірिति* [10, с. 37], *одорве* [10, с. 39], *од середіни* [10, с. 40], *од лганя* [10, с. 42], *од віетру, откриваю* [10, с. 43], *одскочу, одкриємо* [10, с. 29], *оддиху* [10, с. 34], *одказати* [10, с. 35], *одкрию* [11, с. 119], *од початку* [11, с. 120], *отказ, од ключа* [11, с. 121], *одворочую* [11, с. 122], *одбудовались* [12, с. 11] тощо. У цій же позиції часто фіксовано монофтонг [y]: *на кунціе* [10, с. 24], *захуд* [10, с. 39], *спокуй* [10, с. 40], *крокув* [10, с. 40, 43], *макув* [10, с. 19], *з тварув* [10, с. 28], *волосув* [10, с. 45], *алфавітув* [10, с. 20], *черевікув* [10, с. 24], *в чирвоном* [10, с. 27], *по каждом* [11, с. 117], *в воздушном* [11, с. 120], *манкетув* [11, с. 121], зокрема послідовно у префіксі та прийменнику *пуд*: *пуд місяцьом* [10, с. 19], *пуд подушкі, пуд столом, по пудлозі* [10, с. 36], *пуд кроками, пудносіт, пуд повіскою, пудсуну* [10, с. 41], *пуд луожком* [10, с. 21], *пуд рами* [10, с. 27], *пудишіте, пудвести* [10, с. 30], *пудбітим, пуд серце* [11, с. 118], *спуд ковдри* [11, с. 119] тощо. У прислівникові *потим* [10, с. 28; 11, с. 118] відповідно до ненаголошеного *o простежено монофтонгічний рефлекс [и].

Позиційних варіантів сучасного [o], зокрема ненаголошеного, не представлено. Виявлено, щоправда, дві словоформи, у структурі яких засвідчено заступлення ненаголошеного [o] звуком [a]: *аксамітна* [10, с. 32], *скланяю* [11, с. 117]. Тут, без сумніву, відбито вплив фонетичної системи білоруської мови (пор. білоруські *аксамітны, скланяць*).

На місці *e в новозакритих складах у ненаголошеній позиції простежено монофтонг [e]: *попел* [10, с. 32], *осень, промень* [12, с. 11], хоча можливий і лабіалізований [y] (графічно ю), очевидно, зумовлений аналогією до словоформ із відповідним рефлексом *o: *навильот* [10, с. 32], *в ліетнюм, з пальцюв* [12, с. 11]. У наголошеній позиції в нових закритих складах відповідно до давнього *e засвідчено дифтонги [A], [m] (графічно *іе, іе*): *постіель* [10, с. 19], *щіем* «щем» [10, с. 21], *щильно* [10, с. 23], хоча простежено також лабіалізований дифтонг [R] (графічно *юо*), що, мабуть, постав тут за аналогією до рефлексів *o: *по твоюом* [11, с. 117], *по моюом* [10, с. 38], *в юом* [11, с. 120], *в моюой*

[10, с. 30]. Розвиток [R] із секундарного [e] < *ь в наголошеній позиції у словоформі *слюоз* [10, с. 38] можна пояснити хіба що дією аналогії.

У підляській говірці боковий [л] перед [e] зберігає м'яку вимову: *телефонові* [11, с. 117], *шелест* [10, с. 21; 11, с. 118], *шелестіт*, *сплетяні* [10, с. 30], *летімо* [11, с. 120], *злетімось* [11, с. 119], *летієвши* [10, с. 31], *зелень* [10, с. 34, 41; 11, с. 120], *в зелені* [10, с. 19; 11, с. 120], *але* [10, с. 36; 11, с. 120], *плечи* [10, с. 19], *на плечах* [10, с. 38], *далекіх* [10, с. 43], *недалеко* [10, с. 23], *з далека* [10, с. 29] тощо. У цій же позиції засвідчено збереження історичної м'якості африкати [ц']: *сонце* [10, с. 25; 11, с. 119], *мієсьце* [11, с. 119], *серце* [11, с. 118]. М'якшення перед [e] інших приголосних представлено хіба що у випадках *іней* [10, с. 39], *озєра* [10, с. 35] та *манкетув* [11, с. 121].

Кількома прикладами відбито розвиток у кінці слова та перед твердим приголосним голосного [e] незалежно від його походження в [o]. У підляській говірці цей процес супроводжує збереження м'якої вимови більшості передньоязикових: *всьо* [10, с. 38; 11, с. 118], *будьонна* [10, с. 42], *зельони*, *зельоне* [10, с. 33], *замкньони* [10, с. 35; 12, с. 11], *вієтьор* [10, с. 19, 24; 12, с. 11], але шиплячі та вібрант у цій позиції стверділи: *берози*, *непрошони* [12, с. 11], *шопотом* [10, с. 23], *розови* [10, с. 25], *чорстви*, *чорствієє* [11, с. 121], *зчорствієє* [10, с. 40]. Натомість форма називного відмінка множини іменника *вечір* – *вечера* [11, с. 117] – зберігає [e] без його чергування з [o]. Розвиток у ненаголошеній позиції [e] > [и] маніфестовано лише у випадку *щиміт* «щемить» [10, с. 19].

Відповідно до давнього *ь в поезії Юстини Королько в наголошеній позиції в основному передано дифтонг [А] (графічно *іє*): *повієкі*, *цієли сьвієт*, *вієрую* [11, с. 117], *лієта*, *сьнієв*, *цвієт* [11, с. 118], *бієли*, *вієчне*, *сьвієжи*, *мієсьце*, *зусієм*, *слієд* [11, с. 119], *хотієла* [11, с. 121], *звієр*, *досьпієли*, *тієло*, *хлієб*, *чорствієє*, *успієті*, *вбієгчи*, *незамієтно* [11, с. 121], *насмієшкі*, *вієчносьцьою* [11, с. 122], *вієтьор*, *мієсецьом*, *колієна* [10, с. 19], *стієни*, *свієтло лієчило* [10, с. 20], *тієнь* [10, с. 21], *вієчним*, *хотієла*, *дієті* [10, с. 22], *зотлієвши* [10, с. 23], *умією* [10, с. 24], *чоловієк* [10, с. 25], *з колієн*, *стієни* [10, с. 27], *насієне*, *вієчних*, *лієвєї* [10, с. 28], *лієпше* [10, с. 29], *вієтром* [10, с. 30], *в лієтнєм* [10, с. 31], *муоцнієй* [10, с. 32], *тієшусь* [10, с. 35], *одмієриті*, *змієнах* [10, с. 37], *осієв*, *повієтре* [10, с. 38], *бієдни*, *лієс*, *слієпо* [10, с. 39], *цієла* [10, с. 40], *влієтєв* [12, с. 11] тощо. Цей же рефлекс *ь під наголосом передано в іменних (давніх чи нових, зумовлених граматичною аналогією) закінченнях, зокрема давального відмінка однини: *мніє* [11, с. 117], *тобіє* [10, с. 41], *собіє* [10, с. 42]; місцевого однини: *в глєбініє* [11, с. 117], *в тієшиніє* [10, с. 42], *в тьміє* [10, с. 39], *в голєвіє* [10, с. 30; 12, с. 11], *на століє* [11, с. 121; 12, с. 11], *в тепліє*

[10, с. 41], на кунціє [10, с. 24], в кунціє [10, с. 26], при мніє [10, с. 37], при тобіє [10, с. 20]; називного-знахідного відмінків множини: кішніє [10, с. 24], гуліціє [10, с. 35], яблінніє [10, с. 45], простинніє [11, с. 119], пніє, паліє [11, с. 121], муравліє [10, с. 20], каменіє [10, с. 32; 11, с. 121], родового однини: мертви календару дніє [10, с. 25], м'якіш земліє [10, с. 41] тощо. Після вібранта [р] у позиції під наголосом натомість вживано дифтонг [m] (графічно *ie*), що відбиває наслідок ствердіння приголосних: криєсла [11, с. 119], на криєслах [10, с. 24], стриєли, старієєтьє [11, с. 120], старієює [10, с. 44], постарієєв [10, с. 38], на встриєчу [11, с. 121], гриєх [10, с. 42], гриєшнікуєв [10, с. 32], рієкі [12, с. 11]. Цей же рефлекс в іменних (давніх чи аналогічного походження) закінченнях виявлено після шиплячих та [р], зокрема у формах місцевого відмінка однини: в ночіє [10, с. 23; 11, с. 118], в норіє [10, с. 45], родового однини: на порогові душіє [11, с. 122], називного-знахідного множини: пазуриє [10, с. 31], ужіє [10, с. 20], крижіє [10, с. 31] тощо. Лише в кількох випадках відповідно до давнього наголошеного *ѣ представлено монофтонг [e]: цілі «цілі» [10, с. 30], чародей [10, с. 34], лєні, лєні «ліпше» [10, с. 33], а також [a] після м'якого приголосного: сярку [10, с. 35], бляском [10, с. 21; 11, с. 117], одбляск [10, с. 21]. Припускаємо, що такі рефлекси фіксують наслідки впливу інших мов, зокрема польської (пор. польські *lepiej, siarka, blask*) та російської або білоруської (пор. російські *цель, чародей*, білоруські *цэль, чарадзей*).

У ненаголошеній позиції давній *ѣ представлено в основному монофтонгом [i]. Інші рефлекси трапляються зрідка, зокрема монофтонг [и] виявлено після стверділого вібранта [р]: рико [10, с. 38], стриєлі [10, с. 43], гришат [10, с. 32], зогришит [11, с. 118], встричаю [11, с. 120, 122], тришат [10, с. 33], в одиничних випадках – після [ц] і [т]: циловавшиє [11, с. 122], стикає [12, с. 11]. Дифтонг [А], що міг бути зумовлений аналогією до позиції під наголосом, простежено хіба що у випадках *по тієлах* [10, с. 37], *поїєзда* [10, с. 19]. Монофтонг [a] після м'якого приголосного представлено тільки у формах дієлова *сідати*: сядают [10, с. 19], осядєє [10, с. 23].

Давній *i за традицією підляської говірки Ю. Королько передає через монофтонг [i] після губних: з комінка, глєбінніє [11, с. 117], розвіднюєш, наступіш, пудбітїм, наполовіну [11, с. 118], днїямі [11, с. 119], збіраю, вбіває, вбіваємо, усамі [11, с. 120], розбітї, уміраю, віна [11, с. 121], одбіваюсь, фалїямі, топїмєя [11, с. 122], слїдамі [10, с. 23], черевїкуєв [10, с. 24], дорогамі [10, с. 25], золотїмї полямї [10, с. 27], над крижамі [10, с. 30], рукавіці [10, с. 34], вульканамі, кїпїт [10, с. 35], свїщут [10, с. 36], впїсуюсь, з заходамі [10, с. 37], віна [10, с. 39], не відно, мїнуту [10, с. 41], топїтьєя, невінна, поїмї [10, с. 42], пілі [10,

с. 43], з буднями [10, с. 45], сосновими іголками, деревами, міска, кінит [12, с. 11] тощо, бокового [Л]: *клічеш* [11, с. 117], *лісьце* [11, с. 118], *спалілось, влілось* [11, с. 119], *блізько* [11, с. 120], *колі* [10, с. 36, 38, 39; 11, с. 122], *злізують, попались* [10, с. 23], *долінах* [10, с. 28], *заздростілі, ошукали* [10, с. 36], *велікі* [10, с. 42], *пілі, стріяли, пахлі* [10, с. 43], *поплили, лісьце, пліта* [12, с. 11] тощо, передньоязикових [Д], [Т]: *тіхо* [10, с. 38; 11, с. 117], *сплошиті, кляскаті, всходіт* [11, с. 118], *затірає, виставаті* [11, с. 119], *мутіт, одінока, биті* [11, с. 120], *думаті, протягнути, люди, бачиті, заточиті* [11, с. 121], *дівишся* [10, с. 19], *діеті, оставіті* [10, с. 22], *вернутісь* [10, с. 24], *тішину, ждаті* [10, с. 27], *блудіт* [10, с. 28], *дівівся* [10, с. 34], *діво, спаті, житі, ходіт* [10, с. 36], *заміериті, житі* [10, с. 37], *признатісь* [10, с. 38], *виходіт, розтінаті, од середіні* [10, с. 40], *прислухатісь* [10, с. 43], *курчитісь* [10, с. 44], *тішина, чуті, заходіт, дівюсь, гладіт* [12, с. 11] тощо, передньоязикових [З], [С]: *зімні* [10, с. 39; 11, с. 120], *сільніей* [11, с. 121], *просімо, сіто* [10, с. 29], *сіні, пудносіт* [10, с. 41], *сільне* [10, с. 42], носового [Н]: *пронікає* [11, с. 118], *лініво* [10, с. 44; 11, с. 122], *ходніках* [10, с. 23], *наснілось, сніться* [10, с. 36], *зініць* [10, с. 39], *ніщу* [10, с. 41], *кніжку* [12, с. 11]. Лише словоформа *пудшіте* [10, с. 30] показує збереження *і після шиплячого. У випадках *павутієне* [11, с. 118], *павутієня* [10, с. 39], *вієсіт* «висить» [12, с. 11], *розвієсіла* «розвісила» [10, с. 43], *розлієти* «розлитий» [10, с. 44] на місці *і дифтонг [А] постав, можливо, за аналогією до структур із рефлексами *ѣ.

Етимологічний *у переважно представлено загальноукраїнським рефлексом [и], за винятком давніх сполук *гы, *кы, *хы, які послідовно розвинулися в [г'і], [к'і], [х'і]: *рукі, повієкі, свічкі, вовкі, тяжкіх* [11, с. 117], *крокі, ногі* [11, с. 119], *дорогі* [11, с. 121], *вигінают* [10, с. 19], *глухі крик, дікі* [10, с. 39], *думкі, в руці* [10, с. 40], *згінают* [10, с. 34], *кінит* [10, с. 35], *огуркі* [10, с. 36], *коти-посідухі* [10, с. 23], *хілюсь* [10, с. 33] тощо.

Кореневий вокалізм у словоформах *глубокі* [10, с. 41], *вглуб* [11, с. 122], *глубініє* [11, с. 117] відбиває рефлекс праслов'янського кореня *glʌb-, паралельного до *gʎyb- [1, с. 523]. Натомість у формах дієслів *биті* [10, с. 38; 11, с. 120], *біло* [10, с. 35], *забиті* [10, с. 40] збережено архаїчний корінь *bu- без розвитку його в бу- [1, с. 309].

Виразними прикладами проілюстровано специфіку рефлексції в підляському ареалі давнього *ѣ. На місці переважно ненаголошеного *ѣ простежено монофтонг [е], приголосний перед яким може зберігати історичну м'якість, як-от: *погледає* [11, с. 120], *погледаєш* [10, с. 35], *пригледаюсь* [10, с. 33], *пригледаємся* [10, с. 45], *загледаю* [10, с. 25], *загледают* [10, с. 121], *перелекану* [10, с. 19], *перелекани* [10, с. 19, 45], *іме* [10, с. 44], а може виступати у своєму депалаталізованому

варіанті: *загледає* [10, с. 33], *паметь* [10, с. 39], *паметі* [10, с. 31, 39, 42], *місець* [10, с. 43; 12, с. 11], *місеця* [10, с. 29], *місецьом* [10, с. 19], *на місецьові* [10, с. 29] тощо.

У багатьох випадках давній **ę* в підляській говірці рефлексує як [ʼa]. Губні перед ним майже послідовно зберегли свою пом'якшену вимову: *вязи* [12, с. 11], *мягка* [10, с. 44], *мякіш* [10, с. 41], *змятих* [10, с. 45], *змята* [11, с. 118], *помятих* [10, с. 36], *девяти* [10, с. 32], *терпят* [10, с. 27], *скрипят* [10, с. 30], *благословят* [10, с. 43], *ломяться* [10, с. 31], *губяться* [10, с. 38] тощо. Пом'якшені варіанти губних засвідчено й у структурі дієприкметників на зразок *розставяни* [10, с. 23, 28], *вижлобняних* [10, с. 23], *приготовяне* [10, с. 30], *розчепяних* [10, с. 45], *загубяни* [10, с. 20], *згубяних* [11, с. 118], *оправяних* [10, с. 37], *вилюбяни* [11, с. 118]. Пом'якшену вимову губних за аналогією до форм 3 особи множини *терпят*, *скрипят* та под. поширено й на форми 1 особи однини теперішнього часу: *терплю* [10, с. 26], *любю* [10, с. 19], *стю* [10, с. 36], *дівюсь* [10, с. 24; 12, с. 11]. Щоправда, паралельно фіксовано й варіанти *люб'ю* [10, с. 25], *сп'ю* [10, с. 37], *голуб'ю* [10, с. 44], де результат ствердіння губних виявлено в епентезі [й], яка витіснила давню [лʼ], очевидно, через аналогію до відомих у частині західноукраїнських діалектів форм 3 особи множини на зразок *л'убіят'*, *спіят'*, *голубіят'* [8, с. 310]. Подібного походження й дієслівна форма *сипьє* [11, с. 118].

Ю. Королько ілюструє специфіку рефлексії в підляській говірці ненаголошеного редукованого **ъ* у позиції після сонорних [р], [л], зокрема не тільки закономірний розвиток звукосполук **ръ*, **лъ* у [ри], [ли]: *в кривавум* [10, с. 28], *дрижат* [11, с. 117], *яблиніє* [10, с. 45], але й можливість появи сполучень [ро], [ло]: *в кровавум* [10, с. 32], *глатаю* [10, с. 32], очевидно, за аналогією до наголошеної позиції або ж у результаті впливу російської мови (пор. російські *крававый*, *глотать*).

Відомо, що в давньоруську добу на межі префіксальної і кореневої морфем давні голосні відповідно **ъ* та **і* шляхом взаємної асиміляції злилися в **ы*, як-от: **отъ-ишьли* > *одышли* [8, с. 190]. Схожий результат цього процесу збережено в підляській говірці: *пудиді* [10, с. 24] < **подъ-иди*, *одидеш* [10, с. 27] < **отъ-идьшь*, *пудидеш* [11, с. 118] < **подъ-идьшь*, *взишов* [НБН 9, с. 11] < **съ-ишьль*. Щоправда, один раз у цій позиції засвідчено [і]: *пудідеш* [11, с. 118] < **подъ-идьшь*. Мабуть, сліди подібного явища можна вбачати й у звуковій структурі словоформи *здимі* «зніми» [10, с. 32].

Давні дифтонгічні сполуки **or*, **ol*, **el* у позиції перед приголовним мають відмінні від літературної української мови рефлексивні хіба що у словоформах *оглошеннях* [10, с. 21], *млечним* [11, с. 120], де

відчутно вплив польської фонетичної системи (пор. польські *mleczny, ogłoszenie*), а також у прикметникові *разни* «різний» [10, с. 30], що, без сумніву, запозичений із російської мови (пор. російське *разный*).

Аналізовані художні тексти відбивають чимало інших фонетичних явищ підляської говірки, зокрема відмінності в частотності вживання окремих приголосних фонем. Наприклад, як і в польській та білоруській мовах і в більшості поліських говорів, послідовно передано редукцію [й] у флексіях називного-знахідного відмінків прикметників та дієприкметників чоловічого роду, як-от: *голуби цвіет, змучани воздух* [11, с. 118], *ціели свіет* [11, с. 117], *чорстви хліб* [11, с. 121], *вієчни огонь* [10, с. 24], *біели цвіет* [10, с. 45], *нови час* [10, с. 21], *глухі крик* [10, с. 38], *червони лієс, застигли павук* [10, с. 39], *гуоркі мак* [10, с. 40], *глубокі сон* [10, с.] тощо. Опускається [й] на початку кореневої морфеми після префікса, що закінчується на голосний: *приде* [10, с. 37], *вошла* [12, с. 11], *примаєш* [10, с. 30].

В іменниках середнього роду м'якої групи відбито стягнення подовжених м'яких консонантів: *павутієне* [11, с. 118], *насієне* [10, с. 28], *ціловане* [10, с. 20], *ворожиєне* [10, с. 23], *убране* [12, с. 11], *змеркане, змерканя* [10, с. 43], *на змеркані* [10, с. 24], *од лганя* [10, с. 41] тощо.

Процес депалаталізації в підляських говірках історично м'яких шиплячих можна ілюструвати словоформами на зразок *тисячи* [10, с. 40], *стражи* [10, с. 23], *очи* [10, с. 19, 23; 11, с. 188], *плєчи* [10, с. 19], *ужие* [10, с. 20], *крижие* [10, с. 31], *ночи* [10, 43], *в ноchie* [10, с. 23; 11, с. 118], *при ночи* [10, с. 42], *уночи* [10, с. 36], *хучией* [10, с. 22], *ворожиєне* [10, с. 23], *щиейно* [10, с. 23] тощо.

Наслідки ствердіння вібранта [р'] відбито не тільки перед аналізованими вище рефlekсами *ѣ на зразок *криєсла* [11, с. 119], *стрилялі* [10, с. 43], *постарієв* [10, с. 38], *гришат* [10, с. 32], *рієкі* [12, с. 11] та ін., але й перед іншими голосними, як-от: *повієтре* [10, с. 38], *до господаря* [11, с. 121], *мора* [10, с. 43], *повторяє* [10, с. 31], *набракає* [10, с. 41], *говору* [10, с. 37], *говораєт* [12, с. 11], *згораті* [10, с. 32], *згорат зори, вієрат* [10, с. 28], *переговорають* [10, с. 19], *двері* [10, с. 43], *календару* [10, с. 25] тощо.

У випадках на зразок *гуосьць* [12, с. 11], *скритосьць* [10, с. 21], *куосьць* [10, с. 31; 11, с. 117], *злуосьць* [10, с. 26], *вієчністьці* [10, с. 34], *старосьцьою* [10, с. 24], *пропасьцьою* [10, с. 33], *щасьцьє* [10, с. 43], *з щасьця* [10, с. 30], *дасьць* [10, с. 39] розвиток [т'] > [ц'] відбиває не чужомовний вплив, а результат суміжної прогресивної асиміляції за способом творення у консонантній групі [с'т'] > [с'ц']. А от звукова структура словоформ *неправдзівих* [11, с. 122], *правдзіві, дзюркі* [11, с. 121], *дзюрку* [11, с. 119], *дзюраєв* [10, с. 29], *жицьє* [10, с. 31; 12, с. 11], *жиця* [10, с. 37], *по жицьові* [10, с. 31], без сумніву, свідчить

про їхнє запозичення з польської чи білоруської мов (пор. польські *prawdziwy, dziurka, dziurawy, życie*, білоруське *праўдзiвы*). Натомість відповідно до української африкати [V] можливе вживання фрикативного [з], зокрема у словоформах *звонк* [12, с. 11], *по звонкові* [10, с. 21], *гузик* [10, с. 40], пор. праслов'янські основи **zvон-* [2, с. 55], **guz-* [1, с. 612–613].

Словоформи *скуора* [10, с. 31], *скуору* [10, с. 34] зберігають зв'язок із праслов'янським **skora* [5, с. 280], отже, на противагу літературному відповідникові *шкіра* зберігають початкове [ск] без переходу його у [шк]. Натомість розвиток [ск] > [шк] представлено у формах *шкля* [10, с. 34], *шкляних* [11, с. 117], *шклянкою* [11, с. 121].

Займенник *што* [10, с. 19; 11, с. 118] та підрядний сполучник *што* [10, 32], пор. також похідні займенник *штось* [10, с. 21], прислівники *на што* [10, с. 29], *штораз* [10, с. 29], *што дня* [10, с. 19; 11, с. 119], *што поранок* [10, с. 44] тощо, пов'язані з вихідним праслов'янським **što* [11, с. 512–513]: після занепаду редукованого група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполюка [шт].

Специфіка звукового оформлення дієслів *дончеш*, *притоптую* [10, с. 29] не відбиває якусь модифікацію структури загальноновживаних відповідників *тончеш*, *притоптую*, а пов'язана з праслов'янською формою **dzbъtati* [2, с. 110]. У такому випадку підляські форми засвідчують асиміляцію за глухістю у групі [бт] > [пт] після занепаду слабкого редукованого.

Звукова структура словоформ *мгла* [10, с. 44], *за мглою* [10, с. 30] супроти літературного відповідника *мла* (*імла*) засвідчує відсутність спрощення трикомпонентної консонантної сполуки, яка склалася після повної редукції слабкого **ь*, пор. праслов'янське **mbgla* [3, с. 488–489]. Така форма в підляських говірках може бути підтримувана впливом інших мов (пор. польське *mgła*, білоруське *імгла*, російське *мгла*).

Звукове оформлення лексем *менч* [11, с. 121], *найменч* [10, с. 44] відбиває прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення у групі [нш] > [нч]. У випадку *ковкаеш* «ковтаеш» [10, с. 28] зміна [т] > [к] могла бути зумовлена прогресивною дистанційною асиміляцією за місцем творення [к...т] > [к...к].

У дієсловах, що історично належали до I дієвідміни й мали інфінітивну основу на задньоязиковий, у формах 1 особи однини теперішнього часу відсутні наслідки заступлення задньоязикових шиплячими: *лгу* [10, с. 36], *бігу* [10, с. 23; 11, с. 122]. В українській мові такі форми визнано архаїчними [13, с. 175].

Появу протетичного приголосного, зокрема [г], простежено хіба що в континуантах праслов'янського **ulica* [1, с. 439]: *гулицю* [10, с. 26], *на гулиці* [10, с. 25], *гулиціе* [10, с. 35], *гулицях* [10, с. 22]. Натомість відсутність протези констатовано у словоформах *окно* [11, с. 118], *окна* [10, с. 44], *уха* [11, с. 121], *огня* [11, с. 117], *в огньові* [10, с. 30].

Відмінне від літературних відповідників фонетичне оформлення лексем *карузеля* [10, с. 42], *карузелі* [10, с. 20], *претенсиях* [10, с. 37], *фільозофія* [10, с. 30], *вульканами* [10, с. 35], *фалишивих* [11, с. 122], *криштал* [10, с. 42], *лямпи* [11, с. 119], *мільоном* [10, с. 20] пов'язане з запозиченнях їх із польської мови, пор. польські *karuzela*, *pretensja*, *filozofia*, *wulkan*, *falszywy*, *kryształ*, *lampa*, *milion*.

Висновки. Аналізовані художні тексти переконливо засвідчили, що Юстина Королько у віршах максимально повно й системно відбила фонетику підляської говірки, зокрема детально відтворила специфіку рефлексії давніх голосних, особливості депалаталізації приголосних, відмінності в частотності вживання окремих приголосних, а також наслідки комбінаторних звукових змін. Явища фонетичного рівня дозволяють однозначно кваліфікувати використану поетесою говірку як архаїчну північноукраїнську.

Авторка не просто вдалася до використання окремих діалектних елементів чи стилізації під діалектне мовлення, як це помічено у творах «материкових» письменників-вихідців із Полісся, зокрема Володимира Лиса, Володимира Дрозда, Володимира Даниленка, Валерія Шевчука, Миколи Никончука та ін. Її твори суціль написані підляською говіркою, тобто являють собою так званій олітературений діалект. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшся, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій.

Джерела та література

- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1982. – 631 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1989. – 552 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 2004. – 656 с.

- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 5. – К. : Наукова думка, 2006. – 703 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 566 с.
- Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці» : розмова Тадея Карабовича про «Наш голос» / І. Ігнатюк ; вів Т. Карабович // Український літературний провулок. – 2008. – Т. 8. – С. 175–181.
- Історія української мови. Фонетика : [монографія]. – К. : Наукова думка, 1979. – 367 с.
- Королько Юстина. *Між золотом і смертюю* : [збірка віршів] / Юстина Королько. – Біленьск : Союз українців Підляшшя, 2005. – 32 с.
- Королько Ю. В зелені рук / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2007. – Т. 7. – С. 19–45.
- Королько Ю. Я така одінока / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2006. – Т. 6. – С. 117–122.
- Королько Ю. Вірші / Ю. Королько // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 1997. – № 1 (29). – С. 11.
- Марчук Н. Й. Форми 3-ї особи дієслів теперішнього часу в українських говорах / Н. Й. Марчук // Українська діалектна морфологія : [монографія]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 168–177.
- Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха / Б. Столярчук // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 2012. – № 2 (120). – С. 33–34.